

„CONSTRUCȚIA” EVENIMENTULUI ȘI PROFESIONALISMUL ÎN PRESĂ

Viziunea „romantică” asupra ziaristului — răspândită în Occident, dar care a fost „împrumutată” și în țările est-europene — este cea a unui „reporter cruciat”, care luptându-se cu toate „relele societății”, fiind de partea celor mulți, cu puțină muncă și destul de mult noroc ajută ca „binele” să învingă. Aceasta este, de fapt, o proiecție pur subiectivă a ceea ce în planul cunoașterii științifice este desemnat cu numele de „opinie” sau „cunoaștere a simțului comun”. În concepția aceasta avem incluse două „mituri” larg răspândite în rândurile publicului obișnuit al mass-media : pe de o parte, mitul conform căruia un eveniment „se întâmplă pur și simplu” — abia apoi fiind preluat și mediatizat — și, pe de altă parte, cel referitor la „autonomia” ziaristului față de orice altă rețea socială. Prezentul studiu se concentrează tocmai asupra explicitării „realităților” care stau în spatele acestor proiecții „mitice” și are la bază premisa existenței unei relații de interdependență între o organizație (cea a ziaristilor) și un proces (cel de „construcție” a unui eveniment de către mass-media). Voi încerca să arăt că organizația poate să impună unele limitări asupra modalității de desfășurare a procesului și, pentru aceasta, voi porni de la ceea ce putem găsi în realitatea socială de la noi din țară (la ora actuală). Exemplele considerate mi-au fost oferite de campania electorală a anului 1992, care, ca moment politic, este un maximum al intensității oricăror relații din cadrul „jocului social”.

Mi se pare important să precizez că, în general, între omul de știință — care abordează de pe o anumite poziție teoretică un domeniu de activitate — și „practicantul” din acel domeniu există o „ruptură” de comunicare, în sensul că ultimul îl acuză frecvent pe primul de discuții „sterile”, „lipsite de sens”, referitoare la o realitate care are pentru el un caracter „evasi-axiomatic” (deci o evidență care nu mai trebuie demonstrată). Tocmai de aceea analiza care va urma nu-și propune să dea răspuns la toate întrebările, ci să se constituie, mai degrabă, într-o „invitație” pentru un studiu mai aprofundat.

„Construcția” știrii

O concepție larg răspândită este cea care consideră evenimentele din mass-media ca „întâmplându-se” și abia apoi fiind mediatizate spre public prin intermediul cuvântului tipărit sau al ecranului televizorului — mediatizarea având doar un caracter tehnic, ca activitate de scriere sau de înregistrare a faptelor, a „poveștii” în sine. Totuși, evenimentele nu se constituie în „știri” pur întâmplător, ci sunt rezultatul unui proces activ

de „construcție” realizat de ziaristi prin selecția între faptele care au loc în lume la un moment dat. Literatura de specialitate s-a concentrat destul de mult asupra acestui proces de „construcție”, de aceea, pentru a înțelege demersul meu teoretic voi face o scurtă referire la cele mai importante idei. Într-un studiu, R. Fowler¹ declara că nu faptele reale constituie „conținutul” mass-media, ci „ideile”, într-un sens foarte larg, de „pattern”-uri culturale care sunt prezentate într-un anumit limbaj. În mass-media, limbajul are rol de „mediator” care adună faptele, raportându-le apoi obiectiv, adică fără „tendință”. Cercetătorii de la Glasgow Media Group au demonstrat că „știrile sunt construite din punct de vedere social”. Poate cea mai clară definiție a acestui proces o întâlnim în următorul pasaj din H. Evans² : „Știrea înseamnă oamenii. Înseamnă oameni care discută și oameni care acționează. Comitetele și cabinetele și curțile de judecată sunt alcătuite din oameni ; la fel se întâmplă și cu incendiile, accidentele și cu deciziile economice. Ele sunt știri numai pentru că ele implică și influențează oameni”.

Această opinie a unui fost editor la „The Times” dezvăluie legătura dintre realitate și rezultatul muncii ziaristice. Ținând cont de faptul că în lume, în fiecare secundă, au loc numeroase acțiuni ale indivizilor umani și ale grupurilor pe care aceștia le constituie, care este procesul prin care jurnalistul „decide” ce anume să apară în mass-media și ce nu ? În acest moment este clar că el este pus în fața unui „proces de alegere”, alegere bazată pe unele „criterii”. Autorii care au studiat acest fenomen pretind că ar exista un „set de valori” care face posibilă această selecție. Odată ce un eveniment satisface aceste „criterii” de natură formală, el are mai mari șanse să se constituie în „știre” în mass-media, căpătând ceea ce ziaristii denumesc „calitatea de a fi demn de a apare în presă” (to be newsworthy).

La baza alegerii sau respingerii evenimentelor, plecând de la aceste „criterii de valoare” ale știrilor stă rolul de „gatekeeper” al ziaristului — adică cel de „filtru” al multitudinii de realități sociale dintr-un interval temporal. De aici, dubla dependență, a „știrilor” : față de realitatea pur obiectivă din care sunt extrase și față de subiectivitatea ziaristului. (Este clar că unele „valori” la care jurnalistul a aderat anterior influențează forma finală a știrilor).

Dar care sunt aceste „valori” ale știrilor pe care le-am menționat ? Într-un faimos studiu, Galtung și Ruge³ au reușit să izoleze unele condiții formale care trebuie satisfăcute de un eveniment din lumea reală pentru ca el să aibă o șansă de a fi ales și transformat în „știre”. Ele sunt : 1. frecvența (sau perioada de timp în care un eveniment are loc) ; 2. „pragul” (sau mărimea evenimentului) ; 3. lipsa de ambiguitate (sau claritatea) ; 4. caracterul semnificativ (în care sunt incluse proximitatea culturală față de locul în care el s-a produs și importanța sa) ; 5. caracterul neașteptat (impredicibilitatea sau raritatea unui eveniment) ; 6. caracterul neașteptat (impredicibilitatea sau raritatea unui eveniment) ; 7. continuitatea (dacă mass-media a început să transmită o știre, ea se va mai referi mult timp după aceea la ea) ; 8. alcătuirea (amestecul mai multor tipuri de evenimente) ;

¹ R. Fowler, *Language in the News Discourse and Ideology in the Press*, Routledge Ltd, 1991.

² H. Evans- cit. în J. Hartley : *Understanding News*, Methuen Ltd, 1982.

³ J. Galtung & M. H. Ruge. *The structure of foreign news*, in „Journal of peace research”, nr. 2, 1965.

9. referirea la națiunile de elită; 10. referirea la persoanele de elită; 11. personalizarea (știrile sunt considerate a fi de fapt acțiuni ale indivizilor); 12. negativitatea (știrea rea este știrea bună).

Existența acestui „set de valori” ne conduce la exprimarea tipului de eveniment care va rezulta din procesul de selecție: cu cât un eveniment va satisface mai multe dintre aceste condiții, cu atât va fi mai mare probabilitatea sa de a se transforma în „știre” a mass-media.

Ca primă exemplificare am considerat un eveniment care a fost „transformat” în știre de mass-media în perioada campaniei electorale din 1992. Este vorba de incidentul din 15 septembrie 1992 de la Timișoara, care i-a opus, pe de o parte, pe primarul orașului Cluj — în acel moment și candidat la președinția țării — și, pe de altă parte, un grup de contestatari timișoreni. Dintre mijloacele de comunicare în masă am ales două cotidiene centrale — „Adevărul” și „România Liberă” — care a doua zi, 16 septembrie 1992, au relatat acest eveniment, transformându-l în „știre” de primă importanță. Încă din titluri, ambele ziare menționează explicit principalul actor politic, conflictul și locul de producere: „Provocare sau exasperare? — Gheorghe Funar agresat la Timișoara” („România Liberă”); „Domnul Gheorghe Funar sechestrat în catedrala din Timișoara” („Adevărul”).

Să vedem acum dacă acest incident satisface „criteriile formale” care îndreptățesc un eveniment de presă să fie transformat în „știre”. În ceea ce privește „frecvența”, ea a fost cât se poate de bună, el având loc într-o perioadă scurtă de timp — deși în ziua producerii sale cotidienele nu au mai reușit să-l însereze, acest lucru s-a întâmplat a doua zi. A fost un eveniment „mare”, ținând cont și de perioada în care s-a întâmplat — campania electorală — și de „participanți” — unul dintre candidații la președinție (Gh. Funar) și un grup de contestatari dintr-un oraș „simbol” al României (Timișoara). A fost un eveniment de presă clar, (toată lumea auzise de Gheorghe Funar, datorită aparițiilor mediatizate, Timișoara nemaiavând nevoie de o explicație suplimentară); s-a făcut o referire la „elita politică” a țării și, mai ales, știrea a fost „negativă”.

Legat tot de acest eveniment și de „construirea” unei „știri” pornind de la el mi se pare că exemplul este cât se poate de sugestiv pentru a arăta modalitatea în care jurnaliștii pot influența „încărcătura” emoțională a unei „știri”. În general, pentru ziariști „presupoziția fundamentală” a desfășurării activității lor este cea care se referă la existența unui „consens” în cadrul unei societăți, față de care știrea apare ca o acțiune „deviantă”. Conflictul între „consens” și „devianță” este exprimat cu ajutorul diferenței între „noi” („consensualii”) și „ei” („devianții”). Eforturile ziariștilor, ca purtători ai lui „noi” — consensual, sunt în direcția înregistrării și înțelegerii acțiunilor grupului „ei” — devianții — iar nu spre critica acestora. Mass-media are ca scop includerea evenimentelor sociale într-o realitate extrem de diversificată, și procesul prin care are loc aceasta este cel de „caracterizare” a acțiunilor — care apar ca îndepărtându-se de la norme stabilite. Se face astfel trecerea de la simpla „înregistrare a faptelor reale” la „interpretarea evenimentului și conferirea unei semnificații”. Cum se realizează aceasta în exemplul considerat anterior?

În articolul din „România Liberă” suntem în prezența unui procedeu reportericesc care marchează distanța între „noi” și „ei” — „citarea” unui vorbitor.

„O bătrână, Zaharia Anca, de 70 de ani, mama eroului Lorenz Fecioru, care a murit în decembrie, nu este de acord cu prezența lui Gheorghe Funar pe locurile în care s-a murit în decembrie : „El ne spune la televizor că va elibera pe toți comuniștii care sunt închiși. Ajutat de securiștii lui, învrăjbește acest popor. Vrea să aducă războiul civil. Noi, la Timișoara nu ne dușmănim. Copiii noștri morți, cine le va face dreptate? — ne-a declarat bătrâna, neîmpăcată,..”

Ziaristul evidențiază aici existența grupului lui „ei”, folosind „înregistrarea enunțului brut”, în care pronumele „noi” contrastează cu „el”. Verbul folosit (nu este de acord) și calitățile atribuite de ziarist vorbitorului (... ne-a declarat bătrâna, neîmpăcată”) subliniază ideea de conflict.

Un element important al „construcției” știrii este apelul la „sursele” de informare și menționarea acestora în prezentarea evenimentului. Dacă în cazul articolului din „România Liberă”, aceste surse nu sunt amintite — relatarea fiind la persoana întâi, ca participant direct la acțiune — în cazul celui alt cotidian este evidentă separarea între „sursă” și „vorbitor” : „După unele surse, unul dintre membrii pazei personale a scos pistolul din buzunar, gest care a agitat și mai mult spiritele(...). După primele cercetări rezultă că în fruntea grupului turbulent s-au aflat membrii din conducerea „Societății Timișoara”.

Interesantă este și modalitatea în care cei doi protagoniști ai conflictului sunt prezentați. În cazul articolului din „Adevărul” ei sunt desemnați astfel : „Dl. Gh. Funar, candidatul din partea PUNR la președenția României” (prin menționarea explicită a sa în cadrul ierarhiei „elitei politice”) ; și „un grup zgomotos de indivizi”, „grupul turbulent” (prin depersonalizare și încadrarea într-o categorie inferioară, utilizând în acest scop cuvintele de „indivizi” și „grup”, cărora le sunt atașate calități negative : „zgomotos” și „turbulent”. În celălalt exemplu — cel din „România Liberă” — pentru a indica participarea sa directă la incident, ziaristul folosește în relatare, alături de verbe la timpuri trecute („era”, „i-a sfătuit”, „a fost acoperit”) și unele verbe la prezent („În jurul orei 12,30 ușa din spate a altarului se deschide”). În acest caz, distanța dintre „noi” și „ei” nu mai este atât de mare — procedeele utilizate fiind, pe de o parte, omiterea menționării sursei, și, pe de alta, atribuirea unor calități pozitive celor care aparțin grupului lui „ei” (bătrâna din grupul lui „ei” este „mama eroului” Lorenz Fecioru, care a murit în 17 decembrie”) ; în același timp, apare și introducerea în narațiune a „înregistrării” unor „slogane” — din categoria celor cu conținut simbolic pozitiv : „VOI AȚI TRAS ÎN NOI/ 16--22” (a se remarca modalitatea de scriere a sa).

Principala diferență între cele două articole — „ca alternative de construire a știrii” este introducerea „opinie personale” a ziaristului — existența ei indicând o mai mare „apropiere afectivă” de eveniment. Dacă în cazul articolului din „Adevărul” acest „comentariu” al reporterului lipsește — modalitatea de prezentare fiind cea a „benzii de reportofon”, directă — ziaristul de la „România Liberă” folosește frecvent această procedură : „... Ajutat de garda personală, s-a refugiat în altar, unde a stat timp de trei ore. Cum a fost posibil? ! (n.n. -- indicație a stării de uimire a observatorului). ... Astfel, cu totul nefericit, s-a încheiat periplul timișorean al candidatului PUNR la președenție” (aprecierea întregului incident).

Putem astfel remarca o diferență sensibilă între „stilurile” celor două cotidiene, dintre care unul poate fi numit „stilul direct” (cazul ziarului „Adevărul”) și celălalt „Stilul indirect” (cazul ziarului „România Liberă”). Distanța între cele două stiluri este, de fapt, cea dintre „informație” și „comentariu” — acesta din urmă dominând de fapt mass-media scrisă din România actuală.

Un al doilea eveniment analizat în ceea ce privește modalitățile specifice folosite pentru a-l transforma în „știre” este cel care a avut loc în 12 august 1992 la Constanța — în care s-au confruntat președintele din acel moment al țării și un grup de protestatari. Incidentul a satisfăcut o serie din „condițiile formale” care i-au conferit calitatea de a fi „denn de a apare în presă”: perioada de timp în care a avut loc a fost destul de scurtă (câteva minute), ceea ce i-a asigurat o „frecvență” bună; a fost un eveniment de presă de primă mărime — de aici și semnificația și claritatea lui. A implicat cea mai importantă persoană din „elita politică” a țării și a fost în continuarea altor incidente negative la care aceasta a participat.

Cum este el transformat în „știre”? A doua zi după producerea sa, diferența între cele două tipuri de prezentare („directă” — informație și „indirectă” — comentariu) este evidentă în presă. Titlul reportajului din cotidianul „Adevărul” este cât se poate de clar: „Sâmbătă încinsă la Constanța: Președintele Iliescu s-a lăsat antrenat într-o altercație periculoasă și fizic și politic”. Remarcă aici utilizarea verbului „a antrena” în sensul de „a se lăsa târât, a se înflăcăra” — fiind în acord cu prima parte a enunțului: „Sâmbătă *încinsă*”. În „România Liberă” cele două articole sunt încadrabile în categoria „indirecte” — comentarii, fapt evident încă de la titlurile lor: „În contrasens cu istoria”; „Români, pășiți pe vârfuri”. Lipsa unei referiri directe la evenimentul care a avut loc face evident accentul care se va pune pe „opinii personale” în stilul de prezentare — acesta căzând, în acest caz, pe sublinierea acțiunilor (trecute, prezente și viitoare) ale uneia dintre partide aflate în conflict:

„Omnește, dl. I. Iliescu poate fi înțeles. A sperat că va veni o zi în care ajungând în locul lui Ceaușescu, ne va aranja un « socialism cu față umană ». Și, probabil, în vechiul sistem, ar fi fost el însuși un secretar general PCR — « cu față umană ». Dar, deși ajuns în fruntea bucatelor, dl. Iliescu s-a trezit într-o cu totul altă realitate decât cea pe care o visa, o realitate care exclude „nobilele idealuri ale socialismului”, fie ele întinate de predecesorul, fie ele încurajate de domnia-sa. Evident, dl. Iliescu nu-și mai dă seama încotro curge istoria”.

Folosirea de către ziarist a unor expresii între ghilimele („... ne va aranja un « socialism cu față umană »; „... ar fi fost el însuși un secretar general al PCR « cu față umană »...”) ajută la identificarea negativă a celor din grupul lui „ei”, în raport cu care cel care scrie articolul se distanțează. Baza „consensului” o constituie valorile „anti-comuniste”, devianța fiind identificată cu susținerea vechiului regim. Interesant este că în grupul „ei” intră de această dată o persoană din „elita puterii” — de aici, accentuarea negativității „știrii”.

În cel de-al doilea articol din „România Liberă” se menționează nu numai locul ei și ambianța în care s-a produs incidentul: „Ziua Marinei debutase promițător. Un soare zâmbitor scâldea portul Constanța, amena-

„jat pentru a-și aștepta oaspeții”. Și în acest caz grupul lui „ei” — devianții — este identificat cu „elita politică” a țării, modalitatea în care se face raportarea fiind însă „ironică”: „Probabil, rău de foame, cum îl știu, nu s-a mai putut stăpâni. Dreptu-i că nu știam că ar fi vegetarian...”

Atribuirea de calități negative, făcută din perspectiva „noastră”, are loc prin intermediul construcțiilor „cum îl știu” (în sensul „noi îl știu pe el”) și „nu știam că ar fi” (în sensul de „noi nu știam că”) — deci, într-o modalitate indirectă. Putem vorbi aici de un stil „indirect” de „gradul doi”, un fel de „metadiscurs” în raport cu cel amintit anterior.

Cum este „construit” evenimentul plecând de la interacțiunea „ziarist” — sursă de informație? Ziaristul de la „Adevărul” evidențiază distanța (temporală și spațială) între el și sursele de adunare a datelor: „Huiduielile, și de acum obișnuitele lozinci antiprezidențiale, au avut darul de a-l scoate în asemenea măsură din sărite pe Dl. Ilescu, încât, pentru prima dată, renunțând la prudență și la surâs, s-a îndreptat cu hotărâre spre grupul celor care vociferau mai tare, *oprintu-se, potrivit martorilor din imediata apropiere*, în fața tânărului cel mai înalt din respectivul grup (...). *După unii*, l-a scuturat și de revere”.

Acest exemplu de eveniment mediatizat ne indica și altceva — faptul că „valorile” știrilor pot ascunde unii determinanți culturali mai adânci. În zilele care au urmat primei apariții în presă a „știrii”, cele două cotidiene analizate au fundamentat comentariile lor pe o serie de „teme” comune — acestea fiind:

a. „tema continuității acțiunilor cu caracter negativ” ale președintelui. Un exemplu în acest sens este articolul din 17 august 1992 din „România Liberă”, cu titlul „*În contrasens cu istoria*”. Iată cum apare această „temă” a „continuității” și cum este încadrat în ea evenimentul de la Constanța: „Dar oare a fost cu adevărat dl. Ilescu altfel decât în fatalul minut de la Constanța? *Să ne amintim* de satisfacția josnică, lățită în zâmbetul aprobator, din februarie 90, când niște ingineri de mină (cu epoletii ascunși), răcneau la reprezentanții partidelor istorice, oameni în vârstă, trecuți prin pușcăriile comuniste. *Să ne amintim cum le-a mulțumit minerilor în iunie 90. Să ne amintim de septembrie 91...* O, de multe *altele ar trebui să ne amintim!*”. Legătura între diferitele momente anterioare și cel prezent are loc prin intermediul verbului „a-și aduce aminte”, flexibilitatea incluzându-se pe „noi” — consensualii.

b. tema „gărzii pretoriene”, cu sensul de „unitate personală de pază a unui dictator”. În 19 august articolul din „Adevărul” care tratează incidentul de la Constanța poartă acest titlu („*Garda pretoriană*”), ziaristul folosind tema pentru a-și asuma un „rol profetic” în raport cu puterea politică existentă („Nu pot să închei altfel decât enunțând o constantă tragică a istoriei: pretorienii care lovesc și simt în numele împăratului, sunt prunii care îl vor lovi, cu aceeași cruzime indiferentă, atunci când istoria nu va mai avea răbdare”). Asocierea „incident” — „istorie” (ca înșiruire de fapte exemplare cu semnificație actuală), făcută prin intermediul acestei teme este, poate, și mai pronunțată în următorul exemplu, extras din cotidianul „România Liberă” din 21 august 1992: „*Dictatorii* merg, trăiesc, într-o singurătate înarmată, care reprezintă închisoarea lor mobilă. Ei devin, treptat, *prizonierii gărzii lor pretoriene*, fără de care nu se mai pot

mișca. În această privință, nimic nu s-a schimbat, în afară de arme și costume, *din Roma lui Caligula*”.

Utilizarea referințelor istorice („Roma lui Caligula”) se asociază aici cu cea a cuvintelor specifice politologiei moderne („dictatori”). Tendința din știre este de a prezenta actuala putere ca fiind una de tip „totalitar”, ziaristul folosind în acest sens dese trimiteri la perioada comunistă și nominalizându-l pe „conducătorul” cu care se face comparația (Ceaușescu).

e. tema „războiului între presa și puterea politică (mai exact, președintele țării)”. Ea apare foarte clar în „România Liberă”, unde un articol este intitulat tocmai : „Războiul cu presa”. Aici, încă de la început, ziaristul își propune analiza acestei relații „ciudate” : „E clar că raporturile președinției cu presa, ori, cel puțin, după o formulă consacrată, cu „o parte a ei”, sunt proaste. Foarte proaste. Iritată, președinția a scos de mai multe ori *securea războiului și a agitat-o*”.

În aceeași temă poate fi încadrat și următorul pasaj din articolul anterior citat : „*Garda pretoriană*” („Adevărul” — 19 august 1992) : „De la bun început *tensiunea a fost indusă* de refuzul (prin obișnuita grijă a d-lui Mironov) *acreditării unor ziariști*, între care corespondentul „României Libere” — totuși, al doilea ziar (ca tiraj) al țării, indiferent ce politică face”.

În compunerea temei „războiul dintre presă și președinție” intră și „oponentul” de la Constanța al președintelui țării — acesta fiind un ziarist din presa locală. În acest moment se pune întrebarea : exista sau nu o „solidaritate de breaslă” a ziariștilor ? Formulată altfel ea ar suna astfel : există o „apartenență organizațională”, resimțită ca atare de ziariștii din România, și dacă „da”, care sunt modalitățile în care ea influențează procesul de producere al știrilor ?

Profesionalismul ziariștilor

Este evident că studiul organizațiilor știrilor este necesar atât pentru a înțelege mai bine rolul de „gatekeeper” al jurnalistului, cât și pentru a explica mai corect procesul de „producție” al știrilor. Există o dezbatere în câmpul de studiu al sociologiei comunicării de masă cu privire la existența sau inexistența unei „profesiuni” atunci când se abordează activitatea jurnalistică. Dar, pentru a-l cita pe E. C. Hughes⁴, în cazul acesta, important nu este să se demonstreze care sunt ocupațiile care, prin calitățile care le au, pot fi încadrate în clasa „profesiunilor”, ci este necesar să se evidențieze mecanismele care asigură unei ocupații „statutul” de funcționare ca o profesie. Conform „mitului reporterului-cruciat” (de la care am pornit) principala caracteristică a „profesionistului” în ziaristică ar fi „independența” lui. Cercetările asupra acestui aspect au demonstrat însă că reporterii nu lucrează într-un „vacuum social”, ci aparțin unui set de relații sociale — parte a unei „rețele organizaționale”. Principala funcție a organizației ziaristice este cea de „control” al comportamentului reporterilor și editorilor. O extindere a acestei funcții este inițierea și dezvoltarea în aceste condiții a unor „politici de producere a știrilor”, în care sunt stabilite unele „limitări” ale arbitrariului din procesul de alegere între diferite eve-

⁴ E. C. Hughes *Men and their Work*, Glencoe Free Pre, 1958.

nimente reale. „Jocul” între „profesionalism” și „politicile de producere ale știrilor” stă la baza controlului „managerial” exercitat de organizațiile ziaristilor asupra indivizilor care intra în componența lor. Ca orice organizație profesională și cea a jurnaliștilor beneficiază de un „cod de norme formale” care îi asigură funcționarea. În țările occidentale se consideră că cea mai importantă dintre aceste norme este „obiectivitatea” în producerea „știrilor”. Din „obiectivitate” decurg o serie de norme jurnalistice secundare, cum ar fi: alegerea surselor de informare, structurarea „biților” informaționali și „tendința” din știri”. Sursa „obiectivității” nu se află în tipul pe care îl îmbracă „construcția” unei știri, ci în „echilibrul intern, care depinde de „balanța” pe care ziaristul o poate realiza între mai multe surse de informare. Dat fiind că principalele „surse” de date în mass-media sunt cele ale „puterii” (politice și economice) dintr-o societate, „consensul” menționat anterior se referă tocmai la susținerea instituțiilor existente într-un moment dat. Care este situația când acest „status-quo” se schimbă sau este pus în discuție?

Reformulând problema conform cu scopurile prezentei analize: cum văd ziaristii români relația dintre „profesionalismul” lor și felul în care ei înțeleg să „construiască” o „știre”? Voi încerca să ofer un răspuns la această întrebare pornind de la o dezbatere între ziaristi care a avut loc la Televiziunea română în luna august 1992. Subiectul aflat în centru atenției a fost tocmai incidentul de la Constanța din 4 august și, dat fiind că el a fost amplu comentat de presă, nu mă voi concentra asupra lui ci asupra „declarațiilor” — deseori involuntare — care au apărut cu această ocazie. Temele atinse de participanții la această „Masă rotundă” au fost următoarele: 1. „rolul” ziaristului în cadrul organizației sale profesionale; 2. definirea criteriilor care conduc la selecția unui eveniment și transformarea lui într-o „știre demnă de a apare în presă”; și 3. relațiile dintre ziaristi (ca reprezentanți ai unei forme de „legitimitate” — cea a presei) și public, pe de o parte, și/sau puterea politică, pe de altă parte.

Ceea ce am descoperit este, pentru început, existența mai multor strategii de „auto-definiere” a „olului” ziaristului în cadrul organizației sale profesionale:

I. strategia referirii la un set de valori ideologice cu caracter fundamental. Astfel, unul dintre ziaristi declară: „*Dar noi, ca oameni de presă și care avem aceste idealuri politice de a încuraja evoluția și de a consolida democrația, libertatea și așa mai departe (...)*”. Un altul, referindu-se la aceeași problemă, a precizat: „*Datoria noastră este ca să creem acest spirit civic, să impunem, să trezim această națiune. Dommule Andon, este necesar ca aerul pe care-l respirăm acest spirit civic. Noi nu putem capitula în fața lipsei de spirit civic. Noi, dimpotrivă, trebuie să-l formăm, să-i afirmăm valoarea*”.

Suntem astfel în prezența unui proces pe care l-aș denumi de „auto-includere” a ziaristilor într-o categorie socio-profesională — și anume cea desemnată chiar de ei cu termenul de „oameni de presă” (sensul fiind aici de „persoane care lucrează în domeniul presei scrise”). Folosirea de către vorbitor a numelui personal „noi” și legarea sa de conceptele „idealuri politice”, „democrație”, „spirit civic”, ne oferă o imagine asupra setului de determinanți structurali care au o influență hotărâtoare asupra activității ziaristului. Astfel, este evident că principiile organizatoare ale muncii din

acest domeniu sunt cele centrate pe ideile grupate în jurul categoriilor din clasa „valori ale democrației” care sunt opuse celor din vechiul sistem social comunist. „Devianța” este astfel identificată în cazul aderării la acest din urmă sistem „consensul” bazându-se pe presupuziția existenței unei clase a „opinilor noastre democratice”.

II. strategia delimitării de „alți ziariști” — devianți în raport cu setul de valori evidențiat la punctul (I) — setul valorilor democratice. Eu cred că existența unei astfel de strategii este clară în următoarea declarație a unui ziarist : „Eu nu cred că în decembrie toți ziariștii au fost cetățeni. Dovadă că în 22 decembrie au apărut în presa românească niște articole pentru care blamul ar trebui să-i aparțină autorului, să le aparțină scriitorilor pe viață. Or, tocmai acești autori astăzi fac pe democrații și pe patrioții în presa noastră. Cred că ar trebui să ne delimităm, întâi de toate, de acea zonă a presei românești care joacă astăzi un teatru de prost gust, și care, ceva mai mult, manifestă atitudini de-a dreptul pernicioase... (...). Asemenea colegi — în ghilimele — nu cred că pot lua parte, împreună cu noi și alți cetățeni, la asemenea dezbateri...”. Strategia separării de „alții” se realizează, pe de o parte, prin apelul grupului „noi” la setul de idealuri democratice anterior-menționate și, pe de altă parte, prin caracterizarea negativă a acestui grup opus. Termenii folosiți în acest scop sunt : „zonă a presei românești care joacă astăzi un teatru de prost gust”, „atitudini de-a dreptul pernicioase”, asistând astfel nu numai la o distanțare „morală” de „ei”, ci și la una „fizică”. Respingerea este maximă, de refuz al oricărui contact, fie el și în viitor : „Asemenea colegi... nu cred că pot lua parte, împreună cu noi,... la asemenea dezbateri...”.

III. strategia „auto-definirii” de către ziarist a „rolului presei” în raport cu întreaga societate : „... *acesta este rolul ziarelor*, eu mai mult talent, eu mai puțin talent, eu mai multă obiectivitate într-o direcție sau alta, să analizeze puterea. Nu analizez insectele de pe stradă, analizez puterea”. Importanța acestui pasaj rezultă din legătura făcută de vorbitor între „rolul presei” și „obiectivitate”, care, așa cum am văzut, este prima normă profesională din punctul de vedere al importanței sale. Existența „obiectivității față de puterea politică”, adică a distanței necesare pentru a putea aprecia corect politicul, este adeseori considerată ca o premisă a existenței comunicării „intraorganizaționale” : „Eu simt nevoia în momentul ăsta să ne rupem de orice poziție și să fim niște gazetari absolut neutri. Altfel nu reușim să ajungem la nici o discuție. Conștientizarea faptului că „obiectivitatea” este principiul fundamental al exercitării „rolului” de ziarist este exprimată și în cazul în care vorbitorul constată o „confuzie” a rolurilor sociale la un coleg. Poziția sa este cât se poate de promptă — în discursul său el subliniind această separare de roluri pe care trebuie să se bazeze „consensul intra-organizațional” : „Dumneavoastră aveți mai multe ziare în care puteți să vă faceți propaganda electorală (...). Prea, prea directe aluziile la contracandidatul dumneavoastră în campanie”.

Plecând de la această „auto-definire” a rolului ziaristului se pune întrebarea : „Care este, pentru vorbitori modalitatea în care ei „construiesc” o „știre” în presă?”. (Amintesc că tema „mesei rotunde” a fost dezbaterăa unui astfel de incident mediatizat). Pentru practicantul în presă primul pas al acestui proces este descoperirea unei „structuri interne a

realității” : „Eu bănuiesc, nu bănuiesc, sunt convins, că toți de aici avem da-tele problemei în mână. *Acolo există cel puțin trei momente care trebuie discutate*”.

Transformarea incidentului în „știre” implică, ca următor pas, ape-
lul ziaristului la „sursele de informare” lipsa acestora însemnând, de fapt,
imposibilitatea realizării „faptului de presă”. Pentru ziarist sursele pot
fi de două feluri : 1. surse externe — legitime” ; și 2. surse interne el însuși
sau un alt ziarist. Preferabilă este situația în care un alt ziarist poate fi
„sursă” și „comunicator” în același timp — atunci informația capătă mai
multă credibilitate — putând să fie transmisă mai rapid (fără a mai face
apel la celelalte surse „legitime”).

Iată ce spune un vorbitor : „Tu ai avut șansa că ai avut acolo un om.
Dar vreau să-ți spun ceva-așa, având șansa să ai omul acolo, ai putut să-ți
relatezi evenimentul. Neavând omul acolo sau avându-l acolo, dar neîn-
tâmplându-se incidentul, a doua zi tu erai obligat să scrii un reportaj
despre ziua marinei și Iliescu. Iar eu spuneam : „Ce faci nene ! Faci campanie
lui Iliescu ? !”. Existența „ziaristului sursă” este legată aici de posibilita-
tea de a „produce știrea” mai rapid decât alții. însă, un alt aspect care a-
pare în discuție este legătura dintre „neutralitatea ziaristului” și producerea
în realitate a incidentului. Este vorba aici de calitatea de „gatekeeper”,
de „filtru”, pe care ziaristul și-o asumă — și aceasta este în relație cu „echi-
distanța” sa față de puterea politică. (Dacă incidentul nu ar fi avut loc,
atunci ziaristul trebuia să ia o hotărâre : să accepte o informație „cu încăr-
cătură politică” — relatarea unei vizite prezidențiale — sau să sacrifice
„sursa-ziarist”, interzicând publicarea articolului în cauză pentru a menține
„neutralitatea” ziarului ca instituție).

În lipsa acestei alternative a „reporterului-sursă”, ziaristul se simte
„obligat” să apeleze la toate celelalte „surse” externe posibile : „Și tocmă
aicea s-a afirmat — am citit și ce-a spus Mihăilescu (n.n. — o sursă), am
înțeles că erau trei camere de luat vederi. Nu există nici o fotografie de
acolo ? (n.n. — altă sursă) (. . .). Dar sunt obligat să-l cred și pe Mihăilescu,
sunt obligat să-l cred și pe Grigore Vieru (n.n. — altă sursă). Cu atât mai
mult eu cât eu n-am fost acolo și ei au fost”.

Utilizarea aici a expresiei „sunt obligat să cred și pe . . . și pe . . .”
este făcută în sensul „împrejurările mă constrâng să cred și pe . . . și pe . . .”
— apelul fiind la o multitudine de surse care, prin alăturare, ar putea să-i
ofere o imagine coerentă asupra a ceea ce s-a întâmplat.

Cel mai delicat punct al relației dintre „profesionalism” și „con-
strucția” unei „știri” este legătura „presă” (mass-media în general)” —
public. Caracterul „bizar” al raportului evidențiază unele particularități
ale presei — mass media — în România.

„Nu pot să cred, plecând de la premisa că sunteți un profesionist, o
premisă adevărată, că pe dumneavoastră vă influențează niște cetățeni
de pe stradă când scrieți un articol. Pentru că asta înseamnă că până la urmă
dumneavoastră o să dați acelor cetățeni exact ceea ce vor ei”. Consider că
importanța acestui pasaj este dublă :

1. vorbitorul accentuează diferența între „public” (simplii cetățeni)
și ziarist prin includerea termenului de „profesionalism”. Acest „profesio-
nalism” s-ar construi într-un „atribut de cunoaștere” care ar îndreptăți

pe posesorul său să facă abstracție tocmai de părerile celor cărora li se adresează. Pentru acest fenomen am două explicații : una de ordin subiectiv, alta de ordin obiectiv. Explicația subiectivă este cea a „auto-suficienței” cunoașterii de un anumit tip. Lipsa schimbului ideatic — „tară” a vechiului sistem — a dus, cum era de așteptat la o „închidere de castă” a organizațiilor în jurul unui nucleu de păreri — luate ca axiome — cu privire la activitatea lor. Se recunoaște că, în general, meseria de ziarist îi „predispune” pe practicanții ei la o astfel de atitudine voit-depreciativă în raport cu alții : ziaristii consideră că *numai* ei ar fi „capabili” să simtă și să „facă inteligibil” un eveniment (ceea ce este, parțial, adevărat). Totuși, această limitare — pur subiectiv — poate fi corectată din exterior, dinspre „receptorul” produsului muncii ziaristice.

Aici, apare importanța secundă a pasajului citat, și anume : 2. poziția de „monopol” în ceea ce privește proprietatea asupra informației în societatea românească. Expresia cea mai elocventă a acesteia este lipsa unei „piețe a mass-media românești”, reglată (ca orice piață) de legea „cererii și ofertei”. Ignorarea de către ziarist a „feed-back”-ului cu publicul mă determină să cred că poziția sa de „control absolut” al mijlocului de comunicare nu are numai determinare subiectiv-culturală (ideea că numai el „poate simți știrea”) ci și economic obiectivă (nu se teme că alți concurenți ar putea să ofere publicului tipul de informație cerut de el și, într-o atare situație, el ar fi eliminat de pe piață). Nu este, de aceea, întâmplător că ziaristii acuză „publicul” de „imaturitate”, fără să se teamă de o reacție negativă din partea lui. Nu sunt întâmplătoare acuzele publicului față de calitatea muncii ziaristului ; în fine, evident de ce campaniile de presă de la noi au găsit un sprijin atât de mic în rândul publicului-cititor.

Pentru ziarist există însă un pericol foarte mare în cazul în care adoptă o astfel de atitudine „superioară” : cel al îndepărtării de realitate, al „denaturării” actului jurnalistic de la obiectivele sale principale (în primul rând, informarea corectă a publicului). Conștientizarea acestui risc îi face pe unii vorbitori să încerce să explice relația lor cu publicul : „Eu vă mărturisesc că scriu și scriu cu fața și cu urechea spre o anumită imagine a segmentului principal de cititori. Ne preocupă foarte mult. În același timp, într-adevăr, urmărim ca să mergem împreună cu ei spre o societate viitoare, și înaintea lor cu un pas... (...). Folosind chiar între noi metafora asta, spunem „dezintoxicăm” sau „ajutăm” la dezintoxicarea treptată a populației „...”. Expresia cheie a citatului este „o anumită imagine a segmentului principal de cititori”. Nu este vorba — așa cum ne-am fi așteptat — de referirea la o „realitate” ci la o „proiecție a subiectivității vorbitorului”. Această poziție este cea care îl determină să adopte o „poziție mesianică” în raport cu corpul social : „... să mergem împreună cu ei spre o societate viitoare”. De aici, cred eu, acceptarea cu ușurință — în ciuda normelor profesionale — a diferitelor poziții partizan-ideologice de către ziaristi. Conexând această realitate cu existența „politicilor de producere a știrilor” ajung la concluzia că determinantul principal al acestor „politici”, în cazul mass-media românești, este clasa de valori ideologice la care aderă o organizație jurnalistică. Conflictul „public” — „presă” este dublat de cel „unele organizații mass-media” — „alte organizații mass-media” (deci la nivel „sub-organizațional”). Iată un exemplu : „Aici în discuție se află

statutul profesiei noastre. Acest statut trebuie respectat — și în primul rând de către televiziune. Televiziunea comite — întărim cuvântul, singurul cuvânt pe care-l merită această instituție — comite o crimă împotriva acestei națiuni, manipulând permanent — de unele ori cu nerușinare, alteori cu cinism, informația”.

Distanța dintre „ei” și „noi” are la bază existența unor diferențieri „structurale”, care duc la apariția, în același timp, a mai multor coduri comportamentale. Rezultatul în planul instituțiilor, a organizațiilor mass-media românești, este funcționarea, în paralel, a mai multor „norme de profesionalism”. Pot face legătura aici cu acei „alții” din presa scrisă de care a amintit un vorbitor, aceștia fiind asociați cu „vechile structuri de putere comuniste”. La ce poate duce acest „conflict intern” pentru mass-media din România? În primul rând, la extrema „fragmentare”, „atomizare” instituțională, la spargerea „rețelei informaționale”, fapt ce o face mult mai vulnerabilă în fața presiunilor din alte sectoare ale socialului — în speță, din partea puterii politice. Iată de ce ziaristii resimt acțiunile „politicului” ca pe o amenințare, o tentativă de a-i obstrucționa în demersul lor. „Războiul puterii cu presa” nu este o simplă metaforă, ci dezvăluie o criză în funcționarea mecanismelor interne ale democrației de la noi din țară.

Concluzii parțiale

La începutul acestui studiu am precizat că îmi propun să văd care sunt „limitările” pe care norma „profesionalismului” le impune asupra modalității în care „știrile” sunt construite de presa românească. Luând în considerare funcționarea mai multor „tipuri de profesionalism” am ajuns la concluzia că în mass-media românească există o „ruptură” de comunicare atât la nivel „intra-organizațional”, cât și la nivel „trans-organizațional”, între mass-media ca organizație (rețea globală) și alte rețele din societate (politice în primul rând). Totodată, înțelegerea diferită a „profesionalismului” duce la o raportare variată la criteriul „obiectivității”, cu corolarul său „neutralitatea” ziaristului. De aici, o primă limitare este de ordin ideologic-comportamental: orice ziarist care nu aderă la setul de „valori” împărtășit de un grup profesional este îndepărtat, refuzându-se comunicarea cu el. Jocul „caracterizărilor” negative este o constantă a presei (mass-media) în perioada actuală. Conflictul tinde să depășească astfel faza „acută” prin cronicizare, ceea ce înseamnă „suspendarea existenței rețelei”. O altă limitare, impusă de acest fel de a vedea profesionalismul este vizibilă în relația ziaristului cu publicul cititor. Este cât se poate de clar că un ziarist care are o altă „imagine” asupra publicului nu va fi inclus într-o rețea organizațională care nu-i împărtășește opiniile. Lipsa „feedback”-ului cu cititorii îi determină pe ziaristi să înlocuiască — în prezentarea știrilor — „stilul direct” cu cel „indirect” (fie el de gradul întâi sau doi). Constantă în presa românească devine astfel utilizarea excesivă a „comentariului” și prezența foarte redusă a „informației”. Această modalitate de „construcție” a știrilor duce, în plan pur subiectiv, la o confuzie între diferitele roluri pe care ei le îndeplinesc în societate: cel de ziarist, cel de manager de campanie electorală, etc. (a se vedea pasajul din dezbateri în care se menționează acest lucru).

Imaginea unui observator extern asupra „profesionalismului” practicat de presa românească este dezamăgitoare : absența informației, confuzia ziaristilor între variatele roluri sociale pe care le îndeplinesc, manifestarea atitudinii de respingere față de „opiniile” altora (fie ei public sau jurnaliști din altă organizație). Asistăm, de fapt, la o „criză de identitate” a presei românești, care își are originea într-un fapt simplu : inexistența liberei concurențe între diferitele mijloace de comunicare în masă. Siguranța economică — mai accentuată în cazul Televiziunii și Radioului central, dar prezentă și în cazul presei scrise — poate avea o consecință periculoasă : transformarea unei „profesii” într-o activitate care-și menține identitatea doar prin „calchierea” unor funcții recunoscute ca existente pe plan mondial, dar lipsite de „conținut specific”.

VALENTINA MARINESCU